

УДК 159.923:377 – 053.6

МЕЛЬНИЧУК Майя Михайлівна

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ КІНОМИСТЕЦТВА

Кіномистецтво володіє виховними можливостями, які доцільно використовувати для підвищення рівня розвитку толерантності в підростаючого покоління. Функціональні можливості кіноклубу з розвитку толерантності в учнівській молоді засобами кіномистецтва розглянуто через структурні компоненти цієї морально-етичної якості особистості.

Ключові слова: *толерантність, системний підхід, кіномистецтво, кінофільм, кіноклуб.*

Постановка проблеми. Вивчення психологічного впливу творів мистецтва на особистість дозволяє зрозуміти закономірності розвитку особистості у процесі її соціалізації як входження у культуру. Сучасний культурно-історичний підхід у психології (С.Д. Максименко, О.Г. Асмолов, М. Коул та ін.) визначає вплив культури на особистість як необхідний та багатоплановий процес, дія якого залежить також від активності самої особистості. Освоєння культури відбувається у процесі соціалізації особистості як інтеріоризація зовнішньої соціальної діяльності за допомогою різноманітних засобів. Кінофільми, що є важливими феноменами, артефактами культури, можуть виступати, таким чином, знаряддями (знаками-символами), за допомогою яких відбувається соціалізація особистості. У багатьох зарубіжних дослідженнях йдеться про вплив засобів масової інформації, в тому числі телебачення, у якості агента соціалізації (Н. Смелзер, Р. Харрис, А. Бандура та ін.). Символічний зміст мистецтва сприяє формуванню певних цінностей та смислів особистості, спричиняючи глибокий вплив на процес соціалізації.

Наступні особливості кіномистецтва, на нашу думку, є перевагами кіно перед іншими виховними засобами: документальна (фотографічна) достовірність; наочність; доступність; синтетичність (фільм впливає комплексно: словом, зображенням, звуком); просторово-часові особливості (розвиток сюжету у часі та просторі, динамічні художні образи); залучення глядача в реальність екрану (інтеріоризація життєвого досвіду через ідентифікацію з героями, співчуття, співпереживання їм).

Отже, потенційні можливості кіномистецтва не тільки доповнюють, але й багато в чому перевершують традиційні методи виховання. За кілька годин біля екрану можна «пережити» багато інших доль, збагатитися досвідом інших людей, певною мірою «присвоїти» його, що є аналогом процесу накопичення власного досвіду.

Таким чином, кіномистецтво володіє виховними можливостями, які доцільно використовувати для формування морально-етичних якостей особистості в підростаючого покоління, зокрема толерантності, що сьогодні, під час зростання зовнішньої та внутрішньої агресії в суспільстві, піддається великим випробуванням.

На нашу думку, саме глядачі юнацького віку є оптимальним контингентом для вивчення розвитку толерантності як системної характеристики особистості за таких причин: 1) вони у цілому мають достатній рівень сформованості компонентів толерантності; 2) студентство – це період розвитку, що в найбільшому ступені виявляє залежність від конкретних соціально-історичних умов. Тому студенти найбільш сензитивні до змін у суспільстві, трансформацій ціннісних орієнтацій і смислоутворюючих життєвих установок, зокрема пов'язаних зі ставленням до інших, до різних великих і малих соціальних груп.

Ці обставини спонукають до спеціального дослідження змісту і форм розвитку та виховання толерантності молоді засобами кіномистецтва.

Метою статті є теоретичний аналіз форм виховання толерантності молоді засобами кіномистецтва.

Завданнями статті є: 1) порівняльний аналіз засобів впливу кіномистецтва на учнівську молодь; 2) розгляд формування толерантності як найактуальнішої проблеми виховання сучасної молоді; 3) обґрунтування участі молоді в діяльності кіноклубу як найбільш ефективної форми виховання для використання можливостей кіно з метою підвищення рівня її толерантності.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Сучасний інтенсивний розвиток засобів масової комунікації, на думку А.В. Федорова, гостріше висвітив актуальність явища, названого М.М. Бахтіним «діалогом культур»: «Медіаосвіта спирається на можливості «діалогу культур», який дозволяє уникнути національної замкнутості» [17, с. 55]. Кіно може допомогти в полікультурному вихованні, вивченні історії та культур інших народів як ніяке інше мистецтво чи засоби масової комунікації.

О.А. Баранов зауважує, що «будь-яка національна культура прагне, з одного боку, зберегти свою унікальність, а з іншого – підживлюється загальними досягненнями. Талановитий фільм про минуле або

сьогодення будь-якої країни дає можливість відчутти своєрідність різних культур і одночасно побачити і зрозуміти спільне між ними» [2, с. 160].

Спектр форм виховання та розвитку молоді засобами кіномистецтва досить широкий і постійно поповнюється. Причому ці методи і форми не тільки дозволяють реалізувати виховний потенціал кіномистецтва, але підсилюють і доповнюють його за рахунок своїх функціональних можливостей.

О.А. Баранов і С.Н. Пензин виділяють наступні форми виховання та розвитку учнівської молоді засобами кіномистецтва: інтеграція в традиційний навчальний предмет, автономні уроки, лекції, семінари, факультативи, медіа-кіностудії, відео-кіноклуби, спецкурси.

Ю.Б. Алієв, Г.Т. Ардашкірова, Л.П. Баришнікова та інші поділяють ці форми на класні (наприклад, урок літератури з використанням елементів кіномистецтва) і позакласні (гуртки, факультативи, кіноклуби).

А.В. Федоров і А.А. Новикова у дослідженнях з використанням кіно в навчальному закладі виділяють три підходи: інтегрований – через вже наявні навчальні предмети: література, образотворче мистецтво, історія, музика і т.д. (Л.С. Зазнобіна, С.І. Гуділіна, К.М. Тихомирова, А.В. Спічкін, Е. Харт, К. Безелгет), факультативний – створення факультативів, гуртків, клубів, проведення фестивалів (О.А. Баранов, І.С. Левшина, Г.А. Поличка, Ю.М. Рабінович, А.В. Федоров, Л.М. Баженова) і спеціальний – введення нового предмету спецкурсу (С.Н. Пензин, І.А. Полічко, Ю.М. Рабінович, Ю.Н. Усов, А.В. Федоров).

Ми пропонуємо систематизувати найбільш часто використовувані сьогодні в кінопедагогіці форми роботи з молоддю за часовою ознакою. Розподілимо їх на епізодичні та довготривалі. До епізодичних форм віднесемо: окремі кіноуроки, разові колективні перегляди та обговорення фільмів, конференції, тематичні кіновечори, використання фільмів (або їх фрагментів) на заняттях із загальноосвітніх дисциплін. До довгочасних: кіноспецкурс, кінофакультатив, кіногурток, кіноклуб. Розглянемо ці форми більш докладно.

Кіноуроки можуть розглядатися як епізодична форма роботи з учнівською молоддю. Час від часу в процесі вивчення навчальних дисциплін для учнів організується перегляд кінофільму. На кожному такому уроці учням даються спеціальні завдання: спостерігати за послідовністю подій, з'ясувати причину явищ, оцінити ту чи іншу ситуацію тощо.

Ще однією формою епізодичної роботи з учнями являються разові колективні перегляди та обговорення фільмів, які можуть проходити на уроці чи в позаурочний час (наприклад, відвідування кінотеатру).

Обговорення фільму після колективного перегляду дозволяє глядачам обмінятися враженнями, думками, подискутувати і, в підсумку, глибше зрозуміти картину.

Цікавою масовою формою позакласної роботи з молоддю являються конференції, які поєднують елементи самостійного аналізу картини з читанням критичної літератури з даного кінотвору. О.А. Баранов і С.Н. Пензин визначають сутність конференцій учнів як науково-святкове пізнання. «Всі дослідницькі якості, які потрібні для доповідей, виховуються у більш камерних обговореннях, де також потрібна стрункість, логічна послідовність і аргументованість, учні демонструють глибоке і багатостороннє розкриття теми, вільне використання відомостей, почерпнутих із спеціалізованої літератури. Конференція як особлива форма роботи необхідна для створення атмосфери колективної творчості» [2, с. 119]. Водночас, автори відзначають мінуси цієї форми роботи порівняно з обговоренням: «Обговорення – більш жива форма, що являє великий простір для особистих, суб'єктивних оцінок» [15, с. 41].

Однією з форм виховання та розвитку засобами кіномистецтва можуть бути тематичні кіновечори. Різні тематичні вечори (літературні, музикальні, поетичні та ін.) – досить вивчена і поширена форма роботи в школі. Також як і конференції, кіновечір це якоюсь мірою святково-розважальна форма, що вимагає ретельної підготовки і самостійної творчості учнів. Для кіновечера треба не тільки підібрати картину для перегляду та інформацію про неї, вечір повинен бути відповідно оформлений (афіша, ілюстративний матеріал тощо). Але, як і попередня форма, кіновечір не має на увазі обговорення, «живого» спілкування.

Фільми (або їх фрагменти) на заняттях із загальноосвітніх дисциплін найчастіше використовують викладачі естетичного (література, образотворче мистецтво, музика, світова художня культура, естетика), лінгвістичного (українська, російська та іноземна мови), історико-філософського (історія, філософія, право) та інших циклів.

Багато сучасних вчених досліджують проблему виховання в процесі навчання. Наприклад, І.В. Миротворська розробила програму формування толерантності на уроках права, так як, на її думку, «саме цей предмет орієнтує старшокласників на практичну затребуваність знань, вміння їх застосовувати в повсякденному житті» [8, с. 6].

Важливо зазначити, що «при інтеграції в навчальний предмет фільм повинен включатися в систему класних занять як самостійний, а не ілюстративний елемент, що поглиблює і розширює загальний процес художнього пізнання» [17, с. 56].

Використання творів кінематографії на уроках дозволяє не тільки розширити освітні та виховні можливості окремих курсів, а й розвивати пізнавальну активність і художній кругозір учнів, поглиблювати їх естетичну культуру, збагачувати образне і асоціативне мислення, сприяти поглибленню емоційних та інтелектуальних здібностей в осягненні ідейно-морального змісту творів мистецтва. Повнометражні стрічки і фрагменти з фільмів необхідно залучати для постановки проблемних питань. Можна поєднувати показ фільму з його моральним аналізом. «Учитель може знайти у фільмах аналітико-оціночні ситуації, ситуації передбачення й морального вибору» [18, с. 137].

На нашу думку, епізодичні зустрічі молоді з кіномистецтвом важко порівняти за ефективністю з формами довготривалими. Тому особливості спецкурсів, факультативів, гуртків, кіноклубів ми розглянемо більш докладно.

Кіноспецкурс – спеціально розроблена навчальна програма для школи або вузу, розрахована на певний термін (чверть, півріччя, навчальний рік, семестр). Для більшості учнів придбання знань про кіно за допомогою спецкурсів – додаткова освіта, що допомагає розвитку творчого потенціалу особистості. Найчастіше в навчальних закладах викладають курс «Основи кіномистецтва». Спецкурс з основ кіномистецтва дозволяє учням отримати уявлення про сучасне кіно, види і жанри кінематографа, естетику кіно, основні етапи розвитку кінематографа. Але спецкурси можуть бути й іншої тематичної спрямованості. Наприклад, «Кіно і сучасність», «Культура країн світу» та ін. До речі, як було зазначено раніше, багато вчених вважають полікультурну освіту досить ефективною у вихованні толерантності.

Однак, як відзначають вчені, при розробці спецкурсів педагоги стикаються з певними, як об'єктивними, так і суб'єктивними труднощами. По-перше, відсутні підручники та навчальні посібники. По-друге, учні бувають не готові сприймати спецкурс, їм не вистачає елементарних знань про кіно, вони не відносяться до кіномистецтва серйозно.

Принципова особливість кінофакультативів, гуртків і клубів – добровільність. Це висуває особливі вимоги до методики: ніякого примусу у вигляді оцінок, іспитів тощо. Саме в цьому деякі вчені бачать перевагу таких форм перед урочною. Наприклад, І.С. Левшина вважає, що в системі позаурочної кіновиховної діяльності вся робота з підготовки школяра до спілкування зі світом художнього екрану проводиться в обстановці максимально вільній від методів навчання – від обов'язкових завдань, письмових робіт, оцінок. Тому, на думку вченого, позаурочні форми виховної діяльності краще класно-урочних [6].

«Факультативні заняття більш специфічні за своїм змістом, оскільки спираються в основному тільки на кінематографічний матеріал. Тому вони проводяться за спеціальною програмою, враховуючи вікові та освітні особливості розвитку учнів» [3, с. 174]. І.М. Гращенкова відокремлює два напрямки в діяльності факультативу: перегляд, обговорення кінофільмів і заняття, що носять теоретико-прикладний характер після перегляду фільму [5, с. 199].

З.Ф. Мубінова досліджувала проблему виховання та розвитку толерантності в процесі викладання суспільствознавчих наук. Л.М. Іванова пропонує спецкурси суспільствознавчої характеру для уроків історії тощо. Для виховання толерантності в процесі навчання названих дисциплін можна використовувати і можливості кінематографа.

У психолого-педагогічній літературі толерантність розглядається як інтегративна якість особистості. На нашу думку, зміст роботи з розвитку толерантності у молоді доцільно буде розглянути через структурні компоненти цієї морально-етичної якості особистості.

Системний підхід до вивчення толерантності дозволяє виокремити три рівні цього інтегрального особистісного феномену: психофізіологічний, індивідуально-психологічний та соціально-психологічний (М. Мельничук).

Психофізіологічний рівень чи аспект розгляду толерантності, який включає стійкість до зовнішніх впливів, зокрема, до нервово-психічної «парціальності» (за В. Небиліциним) властивостей різних індивідів, здатність зберігати стан нервово-психічної рівноваги, стабільність при дії стресорів і чинників, що фруструють (Г. Солдатова, Л. Шайгерова, О. Шарова) пропонується назвати *витривалістю*. Одним із найбільш релевантних репрезентантів відповідної складової толерантності є нервово-психічна стійкість, що пов'язана з емоційною рівновагою і стійкістю, здатністю зберігати успішне виконання діяльності в емоційно складних умовах. Індивідуально-психологічний аспект вивчення толерантності (С. Братченко, І. Шкуратова, О. Скрябіна), який включає психологічні особливості, що допомагають особистості розбудовувати позитивні конструктивні стосунки як із оточуючими, так і з самою собою визначаємо як *поблажливість*. Показано, що дивергентне мислення, емпатія, і, більш широко, емоційний інтелект, низка поведінкових умінь і здібностей можуть розглядатися як когнітивні, емоційні й поведінкові неконгруентності індивідуальностей, що складають індивідуально-психологічний рівень детермінації толерантності. До соціально-психологічного виміру толерантності (Н. Асташова, О. Бенькова, Л. Рюмшина) належить насамперед певна ціннісно-сенсова система визнання іншості суб'єктів міжособистісної взаємодії,

у якій центральне місце посідають цінності поваги людини як такої та її права вибору світогляду й життєвої позиції. Цей рівень толерантності, який є вищим стосовно всіх інших рівнів і може розглядатися як «системоутворюючий фактор», що інтегрує й регулює дію всіх інших «периферійних» психологічних складових толерантності, пропонуємо назвати, разом із В. Моргуном та В. Павленко, *прийняттям*. Отже, зріла толерантність поєднує в собі компетентність у толерантній поведінці, когнітивну складність у сприйнятті суперечливого світу, емпатійну готовність до «іншості», особистісні сенси, цінності, установки на співіснування зі світом. Для вивчення цього феномену потрібно системно враховувати його психофізіологічні, когнітивні, емоційні, поведінкові та ціннісно-сміслові аспекти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перевага створених у позаурочний час кіноклубів та кіногуртків полягає в тому, «що вони не обмежені ні рамками, ні часом проходження програми, що в них можуть брати участь учні різних класів і головне – що це форма дозвілєвої організації молоді, яка заснована на принципах добровільності та особистої зацікавленості кожного учасника» [1, с. 29].

Кіногуртки – об'єднання за інтересами, вони можуть працювати при школі, кінотеатрі, установі додаткової освіти, Будинку культури, дозвілєвому центрі у мікрорайоні і так далі. Основна функція кіногуртків – пізнавальна і вони, як правило, бувають тематичними, наприклад «Гурток любителів кіно Франції», «Гурток любителів сучасного кіно» тощо. Зазвичай члени кіно гуртка – це люди, яких крім любові до кіно, об'єднують й інші спільні інтереси, захоплення.

Клуб – це «громадська організація, яка добровільно об'єднує групи людей із метою спілкування, пов'язаного з різними інтересами, а також для спільного відпочинку та розваг [1, с.59]. Він відрізняється від інших форм дозвілєвої діяльності довготривалістю, відносною постійністю складу, його активністю і зацікавленістю аудиторії у подібному проведенні часу.

Кіноклуб є дозвілєвим об'єднанням, різновидом клубів за інтересами. Як зазначає В.Л. Монастирський, «клуб за інтересами являє собою групу, що сформувалася на основі того чи іншого аматорського захоплення, що є для членів клубу загальним. Його мета – спільна діяльність, спрямована на задоволення сукупності потреб, пов'язаних з цим захопленням, яке включає стимулювання міжособистісного спілкування» [9, с.100].

На думку І.М. Гращенкової специфіка клубного об'єднання визначається наступними ознаками: тривалий контакт учасників об'єднання, тобто відносна стабільність складу; спільна діяльність

учасників, тобто групова, а не індивідуальна форма роботи; добровільне самовизначення учасників; організаційне оформлення групи аматорів, які усвідомлюють себе членами клубного об'єднання; активна участь членів об'єднання в його роботі [5, с.15].

Конкретні види і форми діяльності клубу визначаються його типом, завданнями, місцевими умовами, ініціативою учасників. Кіноклуби можуть бути відкритими і закритими, культурно-просвітницькими або дискусійними. На нашу думку, найбільш адекватною формою роботи з учнівською молоддю є дискусійний кіноклуб, організований на базі навчального закладу.

Кіноклуб є привабливою формою роботи для підлітків та молоді, так як задовольняє потребу учнів у пізнанні, спілкуванні, яскравих враженнях, розвагах і відпочинку. Додаткову привабливість кіноклубу у порівнянні, наприклад, із спецкурсом або факультативом надає те, що він відноситься до сфери дозвілля. Не дивлячись на те, що факультатив також припускає вільний вибір і зацікавленість учнів, він все ж сприймається як навчальний елемент, а кіноклуб – як компонент позаурочно дозвіллевого життя учнів, як дійсно добровільна і бажана форма спільної діяльності, що дозволяє поєднувати пізнання, спілкування, задоволення і відпочинок.

На нашу думку, зустрічі з кіномистецтвом не можна назвати повним розслабленням або бездумним розвагою – активна розумова і емоційна діяльність. Кіноклуб відноситься до соціально спрямованих, соціально значимих форм дозвілєвої діяльності, він може принести реальну користь своїм учасникам. У той же час кіноклуб відрізняється від інших форм роботи більшою свободою і гнучкістю у плануванні та проведенні занять, їх підкреслено дискусійним характером.

Слід зазначити, що кіноклуб як групова форма роботи приваблює молодь і підсилює дію кінофільму на кожен окрему особистість: «Спільне переживання володіє кумулятивним ефектом, його сила багаторазово збільшується. Особливе значення має атмосфера кіноклубних переглядів: єдине дихання залу, адекватність емоційних реакцій і, накінець, спілкування з приводу побаченого, пережитого, іноді приголомшливого. Людині, переповненій враженнями необхідно з кимось поділитися... спілкування як таке є найбільшою цінністю соціального життя, і можливість задоволення потреби в спілкуванні пояснює особливу привабливість клубної форми проведення дозвілля» [5, с. 115].

Основними характеристиками дискусійного кіноклубу в навчальному закладі є: приблизно одновіковий склад аудиторії, обмежений час перебування у клубі (до закінчення навчання), провідне завдання (у нашому випадку – підвищення рівня толерантності) і педагогічне керівництво. Причому останнє не буде суперечити статусу

клубу як самодіяльного та самокерованого аматорського об'єднання. Як зазначає В.А. Монастирський, це протиріччя легко усунути за умови організації кіноклубної діяльності на засадах педагогіки співробітництва. «Йдеться про підхід, заснований на найтіснішій взаємодії педагога та учнів, їх спільної пошукової діяльності, що веде до колективних відкриттів. Педагогічна позиція організатора зовні не акцентована, але в той же час він послідовно і терпляче проводить свою лінію, направляючи діяльність клубу. У даному випадку не офіційний статус, а особистісні якості педагога (ерудиція, культура, життєвий досвід) визначають його авторитет і положення лідера у клубі» [9, с. 132].

Специфіка кіноклубу полягає також у його поліфункціональності. Один із сподвижників кіноклубного руху С.Н. Пензин виділяє наступні основні взаємопов'язані функції клубу: кіноосвіта («роль» своєрідного факультативу, кіноуніверситета); пропаганда кіномистецтва («роль» громадського бюро пропаганди кіномистецтва); прокат «важких» фільмів («роль» спеціалізованого кінотеатру); рецензування фільмів («роль» критика); анкетування публіки («роль» соціолога); спілкування (місце зустрічі і проведення дозвілля [13, с. 126–127].

В.А. Монастирський розглядає шість основних функцій кіноклубу: інформаційно-просвітницьку (кіноосвітню), кіновиховну, анімаційну, рекреативно-оздоровчу, культуротворчу, комунікативну.

Однак слід підкреслити, що в нашій роботі мова йде не про традиційний кіноклуб – об'єднання любителів, цінителів, знавців кіномистецтва, одним з головних завдань якого є вдосконалення глядацької культури своїх учасників. Ми розглядаємо кіноклуб як форму організації виховної роботи з учнями засобами кіномистецтва, зокрема формування та розвитку у них толерантної свідомості. Тому формування глядацької культури в такому кіноклубі носить побічний характер. У нашому дослідженні формування глядацької культури учнів є однією з педагогічних умов ефективності їхнього виховання засобами кіномистецтва, а точніше – передумовою, попередньою умовою використання кіномистецтва у виховній роботі. Ми вивчаємо кіномистецтво як засіб розвитку конкретної особистісної якості – толерантності, розглядаючи цю задачу в контексті соціального виховання молодих людей. Для нашої роботи особливо важливими є *інформаційно-освітня, виховна та комунікативна* функції клубу.

Когнітивний компонент толерантності полягає в усвідомленні й прийнятті людиною складності, багатомірності – як самої життєвої реальності, так і варіативності її сприйняття, розуміння й оцінювання різними людьми, а також відносності, неповноти й суб'єктивності (щонайменше – часткової) власних уявлень і своєї картини світу. Толерантність у когнітивному «вимірі» найяскравіше проявляється

саме в ситуаціях протиріч – при розбіжності думок, зіткненні поглядів – і дозволяє розглядати цю розбіжність як прояв плюралізму, багатства індивідуального сприйняття та інтерпретацій, не зводить розбіжності у думках (когнітивний дисонанс) до міжособистісного конфлікту.

Основними напрямками діяльності педагога для розвитку та виховання толерантності в молоді, на нашу думку, мають бути розширення культурного кругозору та руйнування негативних стереотипів по відношенню до інших. Для того щоб бути толерантним до «інакших», розуміти та визнавати їх право бути іншими, людина повинна мати певну освітньо-культурну базу. Зокрема володіти хоча б елементарними знаннями (етнічного, культурологічного, релігійного, медичного змісту тощо) про об'єкти інтолерантного відношення. Кіно як засіб масової комунікації та як мистецтво несе глядачу найрізноманітнішу інформацію.

Оскільки саме необ'єктивні, неповні, спотворені знання про меншинства, що дискримінуються (етнічні, релігійні, сексуальні, хворі на СНІД, психічні захворювання та інші категорії) можуть ставати причиною інтолерантності, яка ґрунтується на забобонах, міфах та стереотипах, гіпертрофованого відчуття власної цінності, зарозумілості та агресії проти несхожих на тебе, «інших». Отже, *інформаційно-освітня функція* кіноклубу допоможе сформувати в молоді широкі та різнобічні знання про об'єкти інтолерантного відношення, збагатити культурну базу й, тим самим, зруйнувати забобони, міфи та стереотипи по відношенню до інших.

Багато дослідників відмічають, що найбільш дієвим засобом руйнування негативних стереотипів по відношенням до «інших» є можливість «наживо» спілкуватися з представниками інших етносів, конфесій, культур. Кіномистецтво за допомогою *комунікативної функції*, створює ситуації, які наближені до «живого» спілкування, створює ефект присутності й змінює менталітет, знаходить те загальне, що є в різних людей. Ідентифікуючись із героєм, глядач спілкується з ним, стає на його місце, бачить світ його очима – здатен «пройти милою в мокасінах друга», як кажуть американські індіанці.

Усе це, у свою чергу, розвиває у того, хто сприймає фільм, здібності до емпатії, емоціонального розуміння інших, співчуття – *емоційний компонент* толерантності. Роль емпатії в толерантних стосунках досить вагома. Однією з головних функцій емпатії в системі толерантності є компенсація як можливих розбіжностей між співрозмовниками в когнітивній або поведінковій площинах (індивідуально-психологічний рівень), так і недостатньої нервово-психічної стійкості (психофізіологічний рівень), що перешкоджає нетерпимості.

Через екранні зразки, через емоційне сприймання, яке включає психологічні механізми емпатії та ідентифікації, молоді люди ефективно засвоюють норми, цінності, ідеали, іноді кардинально змінюючи свій світогляд, своє відношення до себе і до інших, а, отже і свою поведінку. Таким чином, кіномистецтво сприяє розвитку *поведінкової* толерантності індивіда: здатність до толерантного висловлення й відстоювання власної позиції як точки зору (*Я-висловлювання* тощо); готовність до толерантного ставлення стосовно висловлювань інших (сприйняття думок і оцінок інших людей як вираження їхньої точки зору, що має право на існування – незалежно від ступеню розбіжності з власними поглядами); здатність до «взаємодії різномислячих» і вміння домовлятися (узгоджувати позиції, досягати компроміс і консенсус); толерантна поведінка в напружених й ексquisite ситуаціях (при відмінностях в точках зору, зіткненні думок або оцінок). Допомогти придбати такі уміння може не тільки перегляд кінофільму, але й дискусія після нього під час обговорення картини. Внаслідок відвідування кінозасідань такі обміни стануть регулярними, поступово у молоді буде формуватися культура ведення дискусії, повага до думки іншого, тобто реалізується *виховна функція* кіноклубу.

Згідно з Л.І. Рюминою, вивчення толерантності як стійкої позиції повинно проводитись через дослідження особистісних установок, цінностей і змістів, тому що саме вони визначають, з одного боку, внутрішній світ особистості, її відчуття й переживання, а з іншого боку – є мотиваційно-регулюючими корелятами, що впливають на реальну поведінку особистості [15]. Говорячи про освітньо-виховний потенціал кіномистецтва, ми, перш за все, маємо на увазі пізнавально-виховний потенціал творів мистецтва, їхній вплив, що збагачує духовний та життєвий досвід кіноглядачів. У даному випадку пізнання світу та людей, соціального життя у всіх його проявах, глибин людської психології здійснюється через художню комунікацію (контакт глядача з фільмом). Створюючи умови для такого спілкування, кінофільми гуманного спрямування сприяють задоволенню різноманітних соціальних та духовних потреб своїх учасників, зокрема потреб пізнавальних, моральних та естетичних. Разом, вони визначають спрямованість особистості на засвоєння таких загальнолюдських цінностей, як істина, добро та краса. Це, зокрема, має наслідком і підвищення рівня розвитку *соціально-психологічного виміру* толерантності глядачів, який є системоутворюючим чинником, що обумовлює, детермінує та перебудовує під себе інші рівні детермінації толерантності.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Виходячи з того, що в сучасних соціально-політичних умовах стрімко зростає роль

відеовиховання (Інтернет, телебачення, кіно) та рівень агресії в суспільстві, проблема толерантності в людських стосунках стала гостро актуальною. Відповідно до поставлених завдань теоретичного дослідження слід зазначити: 1) серед форм впливу кіномистецтва на особистість глядача виділяють: епізодичні (окремі кіноуроки, разові колективні перегляди та обговорення фільмів, конференції, тематичні кіновечори, використання фільмів або їх фрагментів на заняттях із загальноосвітніх дисциплін) й довготривалі (кіноспецкурси, кінофакультативи, кіногуртки, кіноклуби); для учнівської молоді форми впливу ділять на урочні (відеофрагменти уроку, автономні кіноуроки, лекції й семінари) й позаурочні (кінофестивалі, кіноконференції, медіа-кіностудії, відео-кіноклуби); 2) формування толерантності розглянуто з позиції системо-діяльничої методології через структурні компоненти цієї морально-етичної якості особистості на психофізіологічному (витривалість), індивідуально-психологічному (поблажливність) та соціально-психологічному (прийняття) рівнях; 3) дискусійний кіноклуб виступає найбільш ефективною формою організації виховної роботи з підвищення кожної складової системи толерантності за умов реалізації інформаційно-освітньої, виховної та комунікативної функцій через наступні ознаки: довготривалість, відносно стійкий склад учасників, добровільність, групова форма роботи, дискусійний характер. Саме вони дозволяють прискорити формування психофізіологічних, когнітивних, емоційних, поведінкових та ціннісно-сміслових аспектів толерантності сучасної учнівської молоді. *Перспективами подальшої розробки проблеми* можуть бути емпіричні дослідження впливу діяльності дискусійного кіноклубу на динаміку проявів толерантності учнівської молоді.

Список використаних джерел

1. Алиев Ю.Б. Основы эстетического воспитания: Пособие для учителя / Ю.Б. Алиев, Г.Т. Ардаширова, Л.П. Барышникова и др. – М. : Просвещение, 1986. – 240 с.
2. Баранов О.А. Экран становится другом / О.А. Баранов. – М. : Просвещение, 1979. – 96 с.
3. Баженова Л.М. Основы аудиовизуальной культуры. Программы учебных занятий для 1-11 классов средней общеобразовательной школы / Л.М. Баженова, Е.А. Бондаренко, Ю.Н. Усов. – М. : Академия педагогических наук, НИИ Художественного воспитания, Ассоциация деятелей кинообразования, 1991. – 62 с.
4. Бахтин М.М. Эстетическое наследие и современность / М.М. Бахтин. – Саранск : Изд-во Мордов. Ун-та, 1992. – 167 с.

5. Гращенкова И.М. Кино как средство эстетического воспитания / И.М. Гращенкова. – М. : Просвещение, 1986. – 216 с.
6. Левшина И.С. Любите ли вы кино? / И.С. Левшина. – М. : Искусство, 1978. – 254 с.
7. Мельничук М.М. Особливості толерантності як системної характеристики особистості студентів. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.01 – загальна психологія, історія психології / М.М. Мельничук; наук. керівник В.М. Павленко. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – 21 с.
8. Миротворская И.В. Формирование толерантности у учащихся старших классов общеобразовательных школ в процессе правового образования Текст. дис. канд. пед. наук (13.00.01) / И.В. Миротворская. Чебоксары, 2004. – 204 с.
9. Монастирський В.Л. Киноискусство в социокультурной работе: Учеб. Пособие / В.Л. Монастирский. – Тамбов. : Торес, 1999. – 214 с.
10. Моргун В.Ф. Психологія багатовимірної толерантності особистості та її межі / В.Ф. Моргун // Психологія і особистість. – 2015. – № 1 (7). – С. 143–162.
11. Мубинова З.Ф. Воспитание национального самосознания и межэтнической толерантности в процессе преподавания обществоведческих наук в многонациональной городской школе (На примере школы Республики Башкортостан): Дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Зульфия Фаритовна Мубинова. – Уфа, 1998. – 191 с.
12. Павленко В.М. Психологія толерантності особистості (на матеріалі дослідження студентів): монографія / В.М. Павленко, М.М. Мельничук. – Полтава : ФОП Мирон І.А., 2014. – 244 с.
13. Пензин С.Н. Основы киноискусства. Методические указания для студентов естественных и гуманитарных факультетов / С.Н. Пензин – Воронеж. : Изд-во Воронеж. Гос. Ун-та, 2000. – 64 с.
14. Петрунько О.В. Діти і медіа: соціалізація в агресивному медіасередовищі. Монографія / О.В. Петрунько. – Полтава : ТОВ НВП «Укрпромторгсервис», 2010. – 480 с.
15. Рюмшина Л.И. Библиотека психологии и педагогики толерантности / Л.И. Рюмшина // Вопросы психологии. – 2002. – №2.
16. Седих К.В. Делінквентний підліток: навч. посібн / К.В. Седих, В.Ф. Моргун. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2015. – 272 с.
17. Федоров А.В. Экранные искусства и молодые зрители / А.В. Федоров // Средства массовой коммуникации и проблемы развития личности ребенка. – М. : ЮНПРЕСС, 1994. – С. 55–57.
18. Шариков А.В. Медиаобразование: мировой и отечественный опыт / А.В. Шариков. – М. : Изд-во Академии педагогических наук, 1990. – 66 с.

М.М. Мельничук

**ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ ТОЛЕРАНТНОСТИ
УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЕЖИ СРЕДСТВАМИ КИНОИСКУССТВА**

В статье показано, что киноискусство обладает воспитательными возможностями, которые целесообразно использовать для повышения уровня развития толерантности у подрастающего поколения. Содержание работы по развитию толерантности у учащейся молодежи в рамках деятельности дискуссионного киноклуба рассмотрено через структурные компоненты этого морально-этического качества личности.

Ключевые слова: толерантность, системный подход, киноискусство, кинофильм, киноклуб.

М. Mel'nichuk

**THE PROBLEM OF STUDENTS' TOLERANCE FORMATION
BY MEANS OF CINEMA**

The article shows that the symbolic meaning of art promotes the formation of certain values and senses of the person causing a profound impact on the process of socialization. It was determined, that the cinema art has educational opportunities that should be used for the formation of moral and ethical qualities of the younger generation, in particular the tolerance. The considered forms of youth's education by means of cinematography allowed to determine the cinema club as the most adequate means of increasing the level of Students' tolerance. It was proved that the most important functions of the cinema club is information, educational and communicative.

During the theoretical analysis the concept of tolerance was defined as a complex psychological structure. It was substantiated the necessity of systematic study of tolerance that allows you to go to understanding of this phenomenon as an integrated and system personal's characteristic with three levels of determination: psychophysiological, individual, psychological and socio-psychological. Theoretical analysis shows that the mature tolerance is a system integrity of competence in the tolerant behavior, the cognitive complexity in the perception of contradictory world, the empathy readiness to the «otherness», the personal meanings, values and attitudes to coexist with a world. The study of this phenomenon should systematically take into account its physiological, cognitive, emotional, behavioral and value semantic aspects.

The content of work on development of students' tolerance within the framework of the cinema club activities is determined through structural components of this moral and ethical person's quality.

Keywords: tolerance, system approach, cinematography, movie, cinema club.

Надійшла до редакції 23.11.2015 р.